

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Фінансове право»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право
(право)

за темою – «Фінансово-правова відповідальність»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (з юридичних дисциплін)
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри (юридичних дисциплін) (протокол від 29.08.2023 № 1)

Розробники:

1. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.;
2. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук Пономарьова Я.О.;
3. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС Новик М.Ю.

Рецензенти:

1. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук, професор Шуміло О. М.

План лекції

1. Юридична відповідальність за порушення фінансового законодавства.
2. Поняття, принципи та функції фінансово-правової відповідальності.
3. Загальна характеристика фінансового правопорушення.
4. Поняття та особливості фінансово-правових санкцій.
5. Процедура застосування фінансово-правової відповідальності.

ПИТАННЯ 1. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Неналежне виконання суб'єктами фінансових правовідносин обов'язків, закріплених для них фінансово-правовими нормами, порушує публічні інтереси держави, тому з метою захисту суспільних відносин у фінансовій сфері до порушників застосовуються заходи юридичної відповідальності. Відповідальність за порушення фінансового законодавства є формою реалізації державного примусу, що виникає в разі вчинення порушення приписів фінансово-правових норм і полягає в застосуванні спеціально уповноваженими державними органами до правопорушника передбачених законом санкцій. За останні роки в Україні сформувалося законодавство, що визначає підстави відповідальності та санкції за порушення фінансово-правових норм, а також врегульовано процедуру застосування цих санкцій.

Норми, що передбачають настання відповідальності за порушення фінансового законодавства: – містяться як у законах, так і підзаконних нормативних актах; – мають різне галузеве закріплення. **За порушення фінансового законодавства може наставати відповідальність:** – кримінальна; – адміністративна; – фінансова; – дисциплінарна. Відповідальність за порушення фінансового законодавства залежно від інституційної належності фінансово-правових норм, що порушуються під час вчинення протиправного діяння, **поділяється на такі види:**

1) відповідальність за порушення бюджетного законодавства: – заходи впливу за порушення бюджетного законодавства передбачені у главі 18 Бюджетного кодексу України; – кримінальна відповідальність встановлена у ст. 210 Кримінального кодексу України (нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їхнім перевищенням); ст. 211 (видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону); –

адміністративна відповідальність за порушення бюджетного законодавства передбачена в Кодексі України про адміністративні правопорушення: ст. 164-12 (порушення бюджетного законодавства), 164-14 (порушення законодавства про закупівлі);

2) відповідальність за порушення податкового законодавства: – фінансові санкції – глава 11 розділу II ПКУ; – адміністративна відповідальність: ст. 163-1 (порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків), ст. 163-2 (неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків і зборів, обов’язкових платежів), ст. 163-3 (невиконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби), ст. 163-4 (порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи), ст. 164-1 (порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат), ст. 164-5 (зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка) Кодексу України про адміністративні правопорушення; кримінальна відповідальність визначена у ст. 212 Кримінального кодексу (ухилення від сплати податків, зборів, обов’язкових платежів), одночасно ухилення повинно здійснюватися значним розміром;

3) відповідальність за порушення законодавства про загальнообов’язкове державне страхування: – фінансові санкції – визначені у ст. 25 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI; – адміністративна відповідальність передбачена у ст. 165-3 (порушення законодавства про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття), ст. 165-4 (порушення законодавства про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності), – кримінальна відповідальність – ст. 212-1 Кримінального

кодексу України (ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування);

4) відповідальність за порушення у сфері готівкового обігу: – фінансові санкції за порушення правил здійснення розрахункових операцій із застосуванням реєстраторів рахункових операцій. – адміністративна відповідальність передбачена в ч. 1 ст. 155-1 (порушення порядку проведення розрахунків у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг);

5) відповідальність за порушення валютного законодавства: – фінансові санкції передбачені ст. 16 Закону України «Про валюту і валютні операції»; – кримінальна відповідальність скасована Законом України від 27 лютого 2018 року № 2293-VIII; – адміністративна відповідальність передбачена в Кодексі України про адміністративні правопорушення: ст. 162 (порушення правил про валютні операції), 162-1 (ухилення від повернення виручки в іноземній валюті);

6) відповідальність за порушення банківського законодавства: – заходи впливу визначені у ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III; – кримінальна відповідальність передбачена ст. 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнаннями для їхнього виготовлення); – адміністративна відповідальність передбачена в ч. 3 ст. 155-1 (порушення встановленого законом порядку проведення розрахунків під час здійснення операцій із купівлі-продажу іноземної валюти);

7) відповідальність за порушення порядку надання фінансових послуг: – штрафні санкції за такі порушення встановлені відповідно до ст. 41 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року № 2664-III; – адміністративна відповідальність передбачена у 166-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення порядку зайняття діяльністю з надання

фінансових послуг); – кримінальна відповідальність установлена ст. 220-2 Кримінального кодексу України (фальсифікація фінансових документів і звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи);

8) відповідальність за порушення на ринку цінних паперів: – фінансові санкції визначені у ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР; – адміністративна відповідальність передбачена у ст. 163 (розміщення цінних паперів без реєстрації їхнього випуску або порушення порядку здійснення емісії цінних паперів), ст. 163-9 (незаконне використання інсайдерської інформації), ст. 224 (виготовлення, збут і використання підроблених недержавних цінних паперів).

Дисциплінарна відповідальність настає в разі вчинення працівником дисциплінарного проступку. Безпосередні обов’язки працівників закріплені в ст. 139 КЗпП і правилах внутрішнього трудового розпорядку. Саме за невиконання або неналежне виконання працівником із його вини трудових обов’язків може настати дисциплінарна відповідальність цього працівника. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII визначає особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців.

ПИТАННЯ 2 ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Фінансово-правова відповідальність є формою реалізації державного примусу за порушення приписів фінансово-правових норм і полягає в застосуванні до правопорушника наслідків, передбачених санкціями фінансово-правових норм. Підставою фінансово-правової відповідальності, як і у разі настання інших видів відповідальності, є вчинення правопорушення, однак це порушення посягає на встановлений порядок у фінансовій сфері.

Принципи фінансово-правової відповідальності – це основоположні засади, вихідні ідеї, що відображають її сутність, природу і призначення, відповідно до яких здійснюється діяльність законодавця і правозастосовних органів щодо реалізації охоронних фінансових правовідносин. **До таких принципів відносять:** – законності; – одноразовості притягнення до фінансово-правової відповідальності; – співвідношення фінансово-правової відповідальності з іншими видами відповідальності; – відмежування фінансової санкції від фінансового обов'язку, суть якого полягає в тому, що притягнення до відповідальності не звільняє порушника від виконання свого фінансового обов'язку; – презумпції невинуватості – є загальним конституційним принципом, проте вчені відзначають, що у фінансовій сфері склад всіх правопорушень сформульований так, що насправді відповідальність настає без встановлення вини порушника.

Функції фінансово-правової відповідальності відображають призначення фінансово-правової відповідальності: – регулятивна – проявляється в закріпленні й оформленні динаміки фінансових правовідносин, що становлять предмет фінансового права; – превентивна – полягає в тому, що фінансово-правова відповідальність

спрямована на попередження порушень відносин, що існують у процесі діяльності держави та муніципальних утворень щодо планомірного утворення, розподілу і використання грошових фондів (фінансових ресурсів); – каральна – відновлювальна.

Фінансово-правова відповідальність – це міра державного осуду, яка виявляється в нормативному обов’язку суб’єкта фінансового правопорушення зазнавати заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій за вчинене ним правопорушення у сфері публічної фінансової діяльності. Фінансово-правова відповідальність має спільні ознаки з такими видами юридичної відповідальності, як адміністративна (спрощена процедура накладення стягнення, органи, які застосовують заходи юридичної відповідальності), кримінальна (схожість проявляється в суб’єктах, об’єктах, суб’єктивній та об’єктивній сторонах правопорушення), цивільно-правова (майновий характер). Проте відрізняється від адміністративної за колом суб’єктів, нормативними, фактичними підставами та процесуальними підставами, правовими наслідками застосування, процедурою застосування; від кримінальної – за порядком реалізації та наслідками; від цивільно-правової тим, що виникає у відносинах, що супроводжують публічну фінансову діяльність, на відміну від цивільно-правової.

ПИТАННЯ 3 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Фінансово-правова відповідальність має такі три підстави: – формальну (нормативну), яка проявляється в наявності системи норм фінансового законодавства, що встановлює склад фінансових правопорушень, прав і обов'язків учасників охоронного фінансового правовідношення і регулює відповідальність за порушення норм фінансового права, принципи, порядок і процесуальну форму притягнення до фінансово-правової відповідальності; – фактичну, яка являє собою здійснення суб'єктом фінансового правовідношення протиправного діяння, що порушує норми фінансового законодавства; – процесуальну, яка полягає у винесенні уповноваженим органом рішення щодо застосування санкції за здійснене фінансове порушення. Настання фінансово-правової відповідальності можливе лише за наявності усіх перерахованих підстав і саме в такій послідовності: норма права – фінансове правопорушення – застосування санкції.

Фінансове правопорушення це винне діяння, що порушує приписи, які містяться в актах фінансового законодавства, внаслідок чого заподіюється шкода фінансовій системі держави, за здійснення якого законодавством встановлено фінансово-правову відповідальність. Сукупність передбачених законом юридичних ознак, які визначають вчинене діяння правопорушенням, охоплено таким теоретичним поняттям, як склад правопорушення. Склад фінансового правопорушення містить такі елементи: – об'єкт правопорушення – суспільні відносини, врегульовані нормами фінансового права, які охороняються засобами фінансово-правового примусу і яким заподіюється шкода.

Залежно від об'єкта серед фінансових правопорушень: бюджетні, податкові, валютні та інші види правопорушень; – об'єктивна сторона правопорушення - характеризує його зовнішній прояв. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є діяння у формі дії (активної поведінки,

наприклад, нецільове використання бюджетних коштів) або бездіяльності (пасивної поведінки, наприклад, невиконання обов'язку щодо оприбутковування готівки).

Закріплення об'єктивної сторони правопорушення є практичною реалізацією його протиправності; – суб'єкт правопорушення - особа (фізична чи юридична), яка здійснила порушення фінансового законодавства і відповідно до чинного законодавства може бути притягнутою до фінансово-правової відповідальності. – суб'єктивна сторона правопорушення – сукупність ознак, що відображають внутрішню сторону протиправного діяння і характеризують внутрішні психічні процеси, що відбуваються у свідомості правопорушника стосовно заподіяного та його наслідків.

ПИТАННЯ 4. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

Поняття «фінансова санкція» в юридичній літературі розглядається: – як елемент структури фінансово-правової норми; – як конкретно визначена міра фінансово-правової відповідальності, тобто засіб державного примусу, передбачений фінансово-правовою нормою, що покладає на правопорушника додаткові обтяження у вигляді впливу на його фінансовий стан. Фінансово-правові санкції мають виключно грошово-майновий характер.

Основними ознаками фінансово-правових санкцій визначають те, що вони: – застосовуються у сфері фінансово-правового регулювання; – мають владний характер; – формально визначені; – накладаються уповноваженими законом органами державної влади; – застосовуються у разі порушення приписів фінансово-правових норм; – застосовуються в судовому або позасудовому порядку, причому позасудовий порядок превалює; – мають як каральний, так і правовідновлювальний характер - завдяки реалізації санкцій відновлюється порушена фінансова дисципліна.

Саме тому санкції дають змогу відшкодувати збитки, завдані правопорушенням і відновити становище, що існувало до вчинення правопорушення; – виражаються у грошовій формі; – вилучені кошти зараховуються до публічного грошового фонду; – мають власні процесуальні норми – законодавство передбачає специфічне провадження щодо застосування фінансових санкцій, власні процесуальні норми, строки давності та специфіку доказування; – не можуть бути встановлені угодою сторін; – фінансово-правові санкції є додатковим обтяженням майнового характеру.

Фінансово-правові санкції – це конкретно визначені міри фінансово-правової відповідальності, що мають грошовий характер, забезпечені примусовою силою держави, застосовуються в спеціальному процесуальному порядку уповноваженими на це державними органами та їхніми посадовими особами у разі невиконання або неналежного виконання

суб'єктом фінансової діяльності вимог фінансового законодавства з метою відновлення фінансових інтересів держави (місцевого самоврядування) та покарання порушників.

Види фінансово-правових санкцій: – залежно від видів фінансових правопорушень санкції можна класифікувати на податкові, валютні, банківські, а також санкції за порушення грошово-касових операцій та у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування; – за суб'єктами, що їх застосовують, – на санкції, що застосовуються судом, органами, що контролюють сплату податків, Національним банком України, органами Державної аудиторської служби, органами валютного регулювання й валютного контролю тощо; – залежно від різновидів нормативно-правових актів санкції можна класифікувати на такі, що містяться в кодексах і законах України, а також підзаконних актах; – залежно від визначеності розмірів покарання фінансові санкції можна поділити на абсолютно визначені (із чітким встановленням покарання - у неоподаткованих мінімумах доходів громадян, гривнях) і відносно визначені (передбачають лише мінімальний і максимальний розміри); – з урахуванням способу призначення та пріоритету застосування - основні та додаткові; – за суб'єктами правопорушення - застосовуються до фізичних і юридичних осіб; – застосовуються в судовому та позасудовому порядках; – залежно від мети застосування - відновлювальні (пеня, що має компенсаційний, відновлювальний характер) і каральні (штраф, що має функцію покарання за вчинене).

Реалізація каральних (штрафних) санкцій спрямована на попередження фінансового правопорушення, а також на виправлення і перевиховання порушників фінансового законодавства.

Штраф як фінансово-правова санкція відрізняється від адміністративного штрафу тим, що не може бути замінений іншим стягненням на розсуд уповноваженого органу, та цивільно-правового штрафу тим, що не може встановлюватися угодою сторін.

Правовідновлювальні санкції спрямовані на усунення шкоди,

заподіяної протиправними діями фінансовим інтересам держави, примусове виконання невиконаних фінансових обов'язків, а також на відновлення порушених фіскальних (бюджетних) прав держави. Функція пені – компенсування державі чи місцевому утворенню тієї шкоди (збитків), які вони мають через несвоєчасну сплату податків та інших обов'язкових платежів, несвоєчасним поверненням бюджетних коштів тощо.

ПИТАННЯ 5. ПРОЦЕДУРА ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Процедура фінансово-правової відповідальності – це імперативні, процесуальні правовідносини, що виникають із юридичного факту вчинення фінансового правопорушення між правопорушником і державою в особі її компетентних органів, в межах яких у правопорушника з'являється обов'язок зазнати несприятливих обмежень майнового характеру, а в уповноважених органів – обов'язок піддати правопорушника несприятливим правообмеженням, передбаченим санкцією порушеної фінансово-правової норми.

Стадії фінансово-правової відповідальності: – фіксація факту фінансового правопорушення і кваліфікація діяння; – притягнення до відповідальності; – реалізація заходів несприятливого для порушника характеру. Під час притягнення до фінансово-правової відповідальності контролювальні органи повинні чітко дотримуватися визначеної нормативно процедури, тому що формальне недотримання контролювальними органами порядку фінансового контролю (у процесі якого і відбувається виявлення фінансових правопорушень) і притягнення до відповідальності є підставою для відмови в застосуванні фінансових санкцій.

Застосування фінансово-правової відповідальності повинно здійснюватися з дотриманням таких засад: – стимулювання підприємницької та виробничої діяльності; – обов'язковість; – рівнозначність і пропорційність; – забезпечення однакового підходу до різних суб'єктів господарювання; – стабільність і доступність законодавства; – економічна обґрунтованість фінансово-правових санкцій.